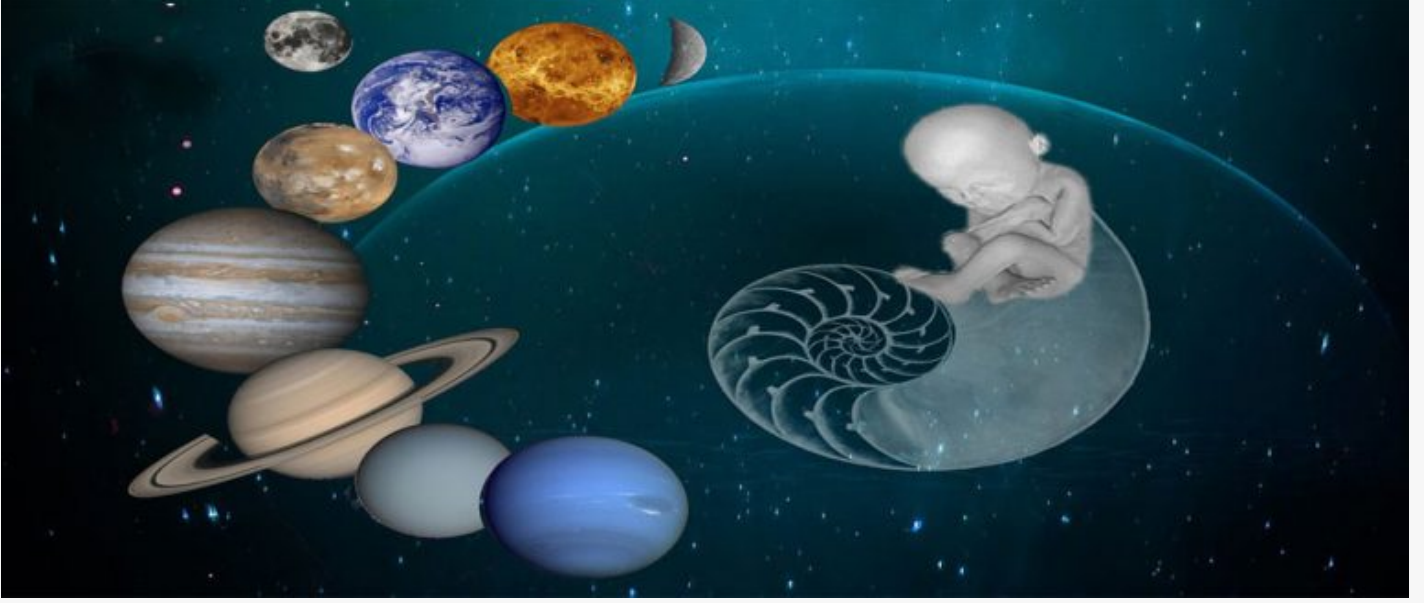

İnsan denen garâib-i sanat

İnsan, kudreti nihâyetsiz bir Kadîr'in, gınâsı nihâyetsiz Ganî bir Zâtın hadsiz tecellîyatına câmi' geniş bir âyinedir.

Hayât-ı ma'neviye-i ubûdiyet cihetinde âmâlinin dalları ebede uzanmış bir şecere-i-i bâkiyenin makinası ve şu şecere-i kâinâtın bir münevver meyvesidir. Nazik, nâzenin çocuğa benzer. Za'fında büyük bir kuvvet, aczinde büyük bir kudret vardır. Eğer za'fını anlayıp duâ etse, aczini bilip istimdâd etse, metâlibine öyle muvaffak olur ve makâsı ona öyle musahhâr olur ki iktidâr-ı zâtîsiyle muvaffak olamaz. Vazîfe ve mertebe noktasında, şu kâinât-ı muhteşemenin seyircisi ve şu mevcûdâtın lisân-ı nâtıkı ve şu kitâb-ı âlemin mütâlâacısı ve şu müsebbih ve âbid mahlûkâtın nâzırı ve ustabaşısı hükmündedir. İnsanîyeti cihetiyle başkasının elemiyle müteellim olur.

İnsan, zîhayat içinde en eşref ve ihtiyârca en geniştir. İnsan olmadığı vakit, şeytan bir hayvan olur. Ecebiler gibi ihtirâsat-ı hayvânîyede terakki ettikçe, hayvânîyeti şiddetlenir; daha ziyâde hayvan olur. Müstakbelin korkusuna, mâzinin hüznüne giriftârdır. Bu ikisi insanı pek ciddî düşündürür. İnsanın başını mütemâdiyen döver. Öyleyse insan başıboş, serseri, sâhibsiz bir hayvan değildir. Ancak onun da bütün harekât ve ef'âli yazılıyor, tesbit ediliyor ve a'mâlinin neticeleri hıfzediliyor ki, muhâsebe-i kübrâda ona göre derece alsın. Gayr-ı mütenâhî acz ve fakrıyla beraber Cenâb-ı Hakk'a îmânıyla, kudret ve gınâ ve izzetine mazhâr olmuştur. İşte bu mazhâriyetten dolayı insan, hayvânîyetten terakki edip halife-i zemin olmuştur. Hayvan gibi yalnız zaman-ı hal ile mübtelâ ve meşgûl değildir. Belki müstakbelin korkusu ve mâzinin hüznü ve kederi ile hâl elemelerine ma'rûzdur.

İnsan, imâret-i arzın direğidir. Hilkat şeceresinin semeresidir. Hilkat-ı âlemin ille-i gâiye hükmünde olan çekirdeğidir. Ebede namzeddir ve saâdet-i ebedîye için halk olunmuştur. Hikmet ile yapılmış bir masnû'dur. Hayât-ı ma'neviye cihetiyle emelleri ebede kadar uzanan bir şecere-i bâkiyedir. Kendi kelâmını fehmettiği gibi, îmân kulağıyla zevilhayatın da, belki cemâdâtın da bütün tesbihlerini fehmeder. Kendisine beşik olarak yaratılan küre-i arzda istediği gibi tasarruf eden bir halifedir. Saltanat-ı Rubûbiyet'in mehâsinine nâzır ve esmâ-i kudsîyenin cilvelerine dellâl ve kalem-i kudretle yazılan mektûbât-ı İlâhiyyeyi mütâlâa ile mütefekkir olduğu cihetle, eşref-i mahlûkât ve halife-i arz olmuştur. Sâniin gâyet hakîm olduğuna, yaptığı vuzûh-u delâlet ile sanki mücessem bir hikmet-i nakkâşedir. Tecessüd etmiş bir ilm-i muhtârdır. İncimâd etmiş bir kudret-i bâsîredir.

İnsan, muhterem bir misâfir ve sevgili bir muhâtabtır. Bütün esmânın cilvelerinin ve san'atlarının inceliklerini mîzâna çekecek âletleri hâvi bir halife-i arzıdır. Maddî ve ma'nevî rızkın hadsiz enva'ına muhtâçtır. Şükür olmazsa, esfel-i sâfilîne düşer; bir zulm-ü azîmi irtikâb eder. Şu kâinâtın zîşuûru ve en mükemmel meyvesi ve neticesi ve gâyesidir. Yani bir şükür fabrikasıdır. Büyük mülke nâzır ve müfettiş ve çiftçi ve tüccâr ve dellâl ve âbid ve memlûktür. Cenâb-ı Hakk'ın bütün esmâsına câmi' bir âyinedir. Cenâb-ı Hakk'ın bütün rahmetinin hazînelerinin müddehârâtını tartacak, tanıyacak cihazâta mâlik bir mû'cize-i kudrettir. Hâlik-ı zül Celâl'e karşı hadsiz bir muhabbete müstâid olduğu gibi, o Hâlik dahi

herkesten ziyâde cemâl ve kemâl ve ihsânına karşı hadsiz bir mahbûbiyete müstehâktır. Enva'-ı zîhayat içinde en ziyâde rızkın enva'ına muhtaçtır. Gâyet ma'nidâr bir mektûb-u Rabbânîdir. Hâlık-ı Kâinât'ın esmâsının nihâyetsiz tecellîlerine bir âyine olduğu için, kuvalarına nihâyetsiz bir istidâd verilmiş.

İnsan, küçük bir âlemdir. Mahlûkâtın en mükerreridir. Şu kâinâтта bir fihriste-i câmiadır. Şu kâinâtın zîşuûru ve en mükemmel meyvesi ve neticesi ve gâyesidir. Zîşuûr içinde hadsiz terakkiyâta müstaidir.

Muntazam bir kaside-i kaderdir. Bir diğer cihetten hırs ile, bütün dünya ona verilse "Hel min mezîd (daha yok mu)" diyecek. Hodgâmlığıyla, kendi menfaâtine binler adamın zararını kabûl eder. Bekâya âşıktır, elbette bütün kemâlâtı, lezzetleri, bekâya tabidir. Mâhiyet-i câmiyeti i'tibârıyla mevcûdâtın hemen ekserisiyle alâkadârdır. Zîşuûrların en câmi ve en muhtâcı ve en mütefekkeri ve en müştâkıdır.

Kendi saâdetiyle mütelezziz olduğu gibi, alâkadâr olduğu zâtların saâdetleriyle dahi mütelezziz oluyor. Kendini belâdan kurtaranı sevdiği gibi, sevdiklerini de kurtaranı öyle sever. Şecere-i hilkatın câmi' bir semeresidir. Mahlûkâtın en mükerremin, belki en a'lâsıdır. Eğer bozulsa, bozuk hayvandan daha ziyâde bozuk olur.